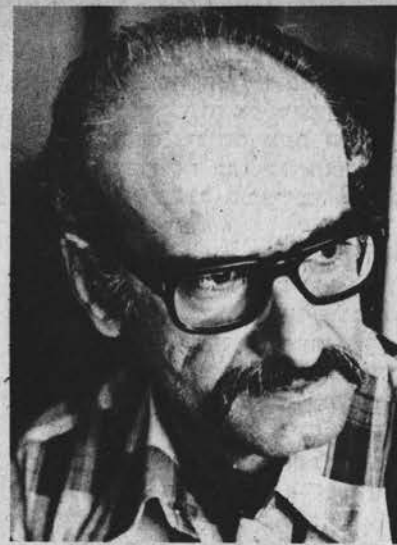

החתיירה לחופש

שמעון בלס

ע

ל דברי ביקורת אני לא נוהג להגיב. אבל הפעם ארשה לעצמי להעיר כמה הערות לדברי אהוד בן עזר ואנטון שמאס: ראשית, לא נתכוונתי ב"חדר נעול" להציב דמות מייצגת של ערבי ישראלי. מה שמשך אותי בדמותו של סעיד זה המצב האקזיסטנציאלי שבו שרוי אדם כמוהו, שנתלש מקרקע צמיחתו בכפר ולא מצא אחיזה של ממש בעיר העברית, בחברה היהודית. פעילותו בשורות המפלגה הקומוניסטית והזדהותו עם האידיאולוגיה והדרך של חבריו היהודים, לא הקהו את מודעותו לשוני המפריד בינו לבינם. למשל, כשפקדו זעזועים את חברי המפלגה עקב הגיל-ויים של פשעי הסטאליניזם, הוא רחש אהדה למותחי הביקורת על המשטר הסובייטי ובאותה עת לא יכול היה שלא לחוש בזרותו כתוכס כאשר ביטא את רגשי-הכאב נוכח הפגיעות ביהודים בכרית-המועצות. לדידו, המפלגה לא היתה רק תנועה להגשמת אידיאולוגיה שבה האמין, אלא גם גוף הלוחם למען זכויותיו הלאומיות. לכן, קשה היה לו למתוח ביקורת עליה ומשך שנים אחדות היה שרוי בלבטים בטרם יחליט לעזוב אותה. אבל כשעזב אותה, עשה זאת כערבי יותר מאשר כקומוניסט מאוכזב, כי אז הגיע למסקנה שהמאבק להשגת זכויותיהם של הערבים בישראל מחייב התארגנות נפרדת. כך מצא את דרכו לתנועת "אל-ארד". אני רוצה גם לומר, שסעיד אינו בשום אופן דמות סטריאוטיפית של לאומן, כפי שמשמע מדבריו של מוחמד ותד בשיחה ברדיו, ושההוד ציטט אותם עכשיו. נהפוך הוא, לא שוביניזם ורגשי-איבה לישראל הוליוודי אותו ל"אל-ארד", אלא ההכרה שהוא שייך לעם הדורש את זכויותיו. אבל סעיד לא יכול גם לשמש דגם של לוחם, בוודאי לא דגם של עסקן מפלגתי. וכאן אני רוצה להעיר, שלא מקובלת עלי הגדרתו של אהוד ש"חדר נעול" הוא רומאן פוליטי. רומאן פוליטי הוא כזה המושתת על השקפה פוליטית ברורה, העושה נפשות לאידיאולוגיה מסוימת. "חדר נעול" אינו כזה; הוא מתרכז בדמותו של אינטלקטואל ערבי בעל הכרה, ומטבע הדברים צריך היה לשקף סיטואציה פוליטית. בכלל אינני יודע אם אפשר לכתוב כיום רומאן שמשקף הוויה ישראלית בלי לנגוע בנושאים פוליטיים, ולא כל שכן רומאן המעמיד במרכזו ערבי ישראלי. אבל בין שיקוף מצב שהפוליטיקה אחד ממרכיביו, לבין עשיית תעמולה לאידיאולוגיה או לתנועה פוליטית, המרחק רב מאד.

אמרתי שמה שמשך אותי בדמותו של סעיד הוא מצבו של אדם שניתק מסיבתו ולא מצא אחיזה בחברה שאליה הגיע. זהו מצבו של אדם קרוע, המחפש את זהותו, החותר להגשמה עצמית. הזרות שבה הוא חש בכפרו ובקרב בני משפחתו אינה פחותה מהזרות שבה התייסר בתל-אביב או בחיפה. הוא זר בכפרו, זר בעיר היהודית, וכמוכן זר גם בפאריס, שם קבע את מושבו. אהבתו העזה לסמדר לא גברה על החציצה הזאת של הזרות, ולכן נשבר ונמלט מפניה. סמדר סימלה בעיניו את העולם שבו רצה להיקלט, וכשנוכח שאין סיכוי להתגשמותה של שאיפה זאת, נפרד ממנה כפי שנפרד. אהבה זו היתה אהבה טהורה שנקטעה באיבה, ולכן שלהבתה לא כתתה ואולי לא תכתבה אף פעם. ממרחק הזמן הפכה סמדר חלום יפה שלא נתגשם, כפי שאמונתו בקומוניזם הפכה חלום-נעורים שלא יזכה לראות בהגשמתו. זהו מקור תסכולו, מקור זרותו במולדתו.

דרכו של סעיד להגשמה עצמית היא בעצם דרכו של אדם הטר אחר חירותו. וכאן אני רוצה לנגוע בשאלה המעסיקה אותי בכתבתי, והיא שאלת החופש האישי. אנטון שמאס התייחס בין השאר לרומאן "התבהרות" ומצא בו דברים משותפים לגיבור הרומאן, יעקב דרורי, ולסעיד עבד אל-רחמן, גיבור "חדר נעול". אני חייב לומר שהוא גם גילה לי דברים שלא שמתו להם לב, והריני מודה לו על כך. רצוני לומר, שמה שהביא את יעקב דרורי למצב שאליו נקלע הוא שאיפתו לעצמאות, לחופש אישי, וזה בעצם גם המסלול שבו הלך סעיד עבד אל-רחמן. ניתוקו מהכפר, ניתוקו מהפעילות במק"י ובתנועת "אל-ארד", נטישתו את סמדר, עזיבתו את הארץ, אי-נכונותו להזדהות עם תנועת ההתנגדות הפלסטינית, או להצטרף לתנועה האנרכיסטית שלה רוחש אהדה, כל אורח חייו המעורער הזה מקורו בחתיירה חסרת-ההפוגה לחופש אישי. אלא שחתיירה זאת לא מוליכה למטרה, כיוון שחופש אישי משמעו, במידה רבה, כדידות, וכדידות דוחפת בחזרה לחיפוש מוצא בחברת בני-אנוש. מעגל-קסמים, ומה נרצה מצור, אבל זהו גם מצור כפול, מצור של הסכיבה הלוחצת עליו ומנסה להפקיע אותו מעצמו, ומצור השוכן בו ומביא עליו אכזבה ותיסכול. לפיכך הוא שרוי במועקה ואין לאל ידו להיחלץ ממנה.

האדם הקרוע בין שני עולמות, הנושא שתי זהויות, המהלך על חבל דק ומועד תדיר, הוא זה המושך אותי לכתובה. הוא הופיע עוד ב"המעברה", והופיע ב"אשעב מבגדאד", וחזר והופיע ב"התבהרות" ו"חדר נעול" וכמרבית סיפורי הקצרים.

ועתה מלה אחת בקשר למבנה. התלבטתי הרבה בעניין זה. תחילה לא חשבת לכתוב את הרומאן בגוף ראשון, ואמנם כתבתי פרקים אחדים בגוף שלישי, מתוך כוונה שסעיד יהיה אחת הדמויות המרכזיות ולא הדמות הראשית. אבל תוך כדי כתיבה נוכחתי שעלול אני לקפח את חלקו בעלילה וליצור ממנו דמות שטוחה המהלכת כרוח-רפאים בתוך שאר הדמויות היהודיות. אחר-כך ניסיתי לכתוב אותו בגוף ראשון, כשהמספר הוא — סמדר, ושוב כתבתי פרקים אחדים ונעצרתי. התלבטתי נבעה מהרתיעה להיכנס לנעליו של ערבי שעולמו אינו עולמי. חששתי מגלישה לסטריאוטיפיות, והדבר נמשך זמן רב עד שגמלה החלטתי לבחור באפשרות הקשה ביותר ולמסור לגיבור את תפקיד המספר. הקושי באפשרות זאת נעוץ לא רק בצורך לחדור עמוק לתוך עולמו של הגיבור, אלא גם בכך שמלאכת העיצוב של דמותו צריכה להיעשות באמצעות המערכת הכללית של הנראציה, כלומר באמצעות סגנונו ודרך כתיבתו, וזאת בנוסף לכך שאת החברה הישראלית, הסכיבה שבה הוא פעל, צריך לצייר מנקודת ראותו שלו. כמלים אחרות, חייב הייתי להזדהות עמו הזדהות מלאה לאורך כל הדרך. משום כך המבנה שנוצר משקף בריעב את מצבו הנפשי בזמן הכתיבה, כשהוא שרוי בהתרגשות ובמתח הגילוי והחשיפה העצמית. מטבע הדברים, לא מסוגלים היה להשקיף על חייו מעמדה חיצונית ולהרצות את הדברים באורח מסודר וקל לקליטה. מאותה סיבה הוא גם פסח על תקופות והשאר פערים, אך סבורני שפערים אלה אינם פוגמים את העלילה ואולי אף מגרים את דמיונו של הקורא למלא אותם בעצמו. אני מודה שמבנה הספר דורש מאמץ מסוים מהקורא, ואנטון אמנם הוכיח שיכול היה ל"הכניס סדר" בנחתי הזכרונות, ובטוחני שלא נדרשה ממנו "עבודת נמלים" לכך כטענתו. אשר ל"שודר" שבאגדה, הרי אגדות הן עולם שלם הקיים בפני עצמו, ואילו אנו הסופרים, איננו אלה בני-אנוש שעולמם מסוכסך ומלא סתירות. ■

עליזה שנהר

הקשיש הזר מבוצ'אץ'

גבות עינים קצרות, יש לך.
 כמו לאבי עליו השלום,
 אומרת אפא בחיוף
 דק, כמו נכבש
 הגשר על המרחק,
 כמו תכסיס ישן,
 ואני מכסה פני
 בדפים הלכנים
 של מחברת הסטוריה,
 כדי לא להתקל
 בתמונתו של הזקן הלכן
 הנגר על החזה
 והעינים הכואבות.
 של הקשיש הזר מבוצ'אץ',
 שלדברי אמי היה אביה,
 וככל יום כפורים
 היא נזכרת אף הובאה אליו
 צרורת חלום ציוני
 לפרדה, וריח נפמלין
 גרות חלב ופרקי תהלים
 עמד בחדר, ורי מוישה במטה,
 מלכה-ליה אל תשכחי
 את אלהים, הוא לחש,
 כשהוא מנסה לשוא
 לגשר על המרחק.

ברית

ויש, שהם שני אנשים
 שטוחים בפדידות הנוקשה כסלע.
 איש שוכב נטוש
 בעולם זר ורחוק,
 לידו אשה קטנה
 דרוסת רגל,
 ושכבה שדים זקופים
 עדים לברית בין הבשרים.
 מאיצים בהם דומם,
 איש מרחף על פני התהום
 ועיניו נרקיסים ריחניים,
 שסוד החשך יפה להם.
 אשה חולמת אל עצמה
 צופה בגשל תשוקתה.
 וזה הזמן לחלק משמרות
 ולגדוד.